

О. П. Тимошенко,
старший викладач кафедри банківської справи та фінансового моніторингу,
Національний університет державної податкової служби України (м. Ірпінь)

ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

У статті досліджено проблеми розвитку банківської системи на сучасному етапі та запропоновано можливі шляхи їх вирішення в контексті стійкості.

In the article investigational problems of development of the banking system on the modern stage and the possible ways of their decision are offered in the context of firmness.

Ключові слова: банківська система, проблеми розвитку, комплексна державна програма, капіталізація, оптимізація, стійкість.

Keywords: banking system, problems of development, complex government program, capitalization, optimization, firmness.

ВСТУП

На сучасному етапі розвитку банківської системи України, який характеризується посиленням конкуренції та високою часткою іноземного капіталу, одним з пріоритетних завдань для вітчизняних банків є забезпечення їхнього розвитку та стабільного функціонування. Діяльність банку відбувається за умов постійно змінюваної загально-економічної та соціально-політичної ситуації, які різною мірою впливають на стабільність банківської установи та ефективність виконання нею своїх функцій. За таких умов діяльність банків та управління нею не може зводитись до простого реагування на зміни, що відбуваються на основі попередньо набутого досвіду.

Окремі аспекти діяльності банків висвітлено в працях вітчизняних учених: І. Бушуєвої, О. Васюренка, О. Вовчак, В. Гейця В. Герасимчук, О. Дзюблюка, О. Заруби, А. Карчевої, М. Козоріз, В. Кочеткова, А. Кузнецової, Б. Луцїва, В. Міщенко, А. Мороза, О. Пернарівського та ін.

Проте проведені дослідження не можуть повністю задовольнити потреби теорії і практики з урахуванням вітчизняної специфіки банківської діяльності.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Сьогодні банківська система проходить складний шлях становлення в умовах високого рівня інфляції та зтяжної системної кризи в суспільстві, що негативно впливає на процес її формування. Для банківської системи в Україні характерні дві протилежні тенденції — диверсифікація та об'єднання банків. Розвиток в такому напрямі дає змогу створювати стійку та конкурентоспроможну банківську систему, яка відповідає економічним завданням держави.

РЕЗУЛЬТАТИ

Аналізуючи макроекономічну ситуацію сьогодення, грошово-кредитну політику, фінансовий стан банків, можна виокремити ряд проблем, які потребують вивчення та подальшого вирішення:

1. Відсутність в Україні комплексної державної програми створення умов для забезпечення економіки довгостроковими і дешевими кредитами. Це важливе для національної економіки питання можна вирішити за рахунок імпорту іноземного капіталу. Надмірна захищеність економіки від зовнішнього фінансування є не менш небезпечною, ніж

енергетична. Необмежене використання імпортного каналу забезпечення економіки довгостроковими і дешевими фінансовими ресурсами може наблизитися до критичної межі за якою стають можливими негативні соціально-політичні наслідки із загрозою для національної безпеки. Тому розробка і реалізація комплексної програми розвитку внутрішнього ринку довгострокових фінансових ресурсів мають стати одним з першочергових завдань і влади, і бізнесу;

— Недостатня розвиненість фондового ринку і небанківського фінансового сектору гальмує економічний поступ країни. Фондовий ринок країни як інструмент акумулювання внутрішніх фінансових ресурсів та канал залучення іноземних інвестицій знаходиться в стагнації. Європейська модель фінансового ринку в Україні не запроваджено.

Причини такого відставання містяться, насамперед, в економічних умовах, у яких розвивається український фондовий ринок; у недостатньо продуманій стратегії приватизації та її непослідовному здійсненні; в недосконалому та фрагментарному законодавстві, яке регулює фондовий ринок; у помилковості курсу на переважний розвиток позабіржового ринку цінних паперів, який здійснюється державною комісією цінних паперів фондового ринку протягом ряду років. Як наслідок, в Україні, на відміну від світової практики, неорганізований сегмент фондового ринку за обсягом торгового обороту багаторазово перевищує організований, консервуючи такі його негативні для інвесторів сторони, як "непрозорість" ціноутворення та інформаційна закритість емітентів.

2. На даний час в Україні офіційно не зареєстровано жодного банківського об'єднання, хоча у багатьох країнах промислово-фінансові та фінансово-холдингові групи, які поєднують банківський та промисловий капітал, вже давно зарекомендували себе дійовою формою [2].

Банківський сектор стане ефективним лише тоді, коли зможе запропонувати кожному членові суспільства, незалежно від його матеріального становища, прийнятний механізм обслуговування. Країни ЄС поступово рухаються у цьому напрямі, реформують банківський сектор, створюючи спеціалізовані фінансові установи, які інтегруючись у банківську систему, роблять її менш вразливою до можливих негативних впливів. Україна має всі законодавчі підстави для розвитку інфраструктури банківського сектору з ура-

хуванням європейського досвіду. Відтак особливу увагу слід приділити створенню механізмів, які б дієво сприяли розвитку місцевих, кооперативних і спеціалізованих банків. Адже створення банківських об'єднань, з одного боку, зможуть протистояти світовим фінансовим корпораціям, які поглинають банківські установи з неймовірною швидкістю і перетворюють їх на свої функціональні підрозділи, а з другого — сприятимуть зміцненню банківської системи України, мінімізації наявних ризиків, підвищенню стабільності та поверненню довіри населення до держави.

3. На державному рівні регулювання банківської діяльності насамперед повинно стосуватися створення ефективної системи оподаткування, яка б стимулювала переорієнтацію вкладень банків у реальний сектор економіки.

4. Більшість комерційних банків так і не повернулися обличчям до реального сектору економіки України, що створює потенційну загрозу економічній безпеці держави. Це зумовлено як їх неготовністю надавати великі і довгострокові кредити, так і нестійкістю функціонування виробничих підприємств, відсутністю реальних структурних перетворень у вітчизняній економіці, а відтак високими кредитними ризиками [2].

5. Недостатній рівень капіталізації банків. Забезпечення необхідної капіталізації банків на рівні, адекватному потребам трансформаційної економіки, — важливе завдання для банківської системи України на найближчі роки, оскільки капітальна база вітчизняних банків і всієї банківської системи залишається недостатньою (близько 6 % від ВВП). Недокапіталізація вітчизняних банків відображає недокапіталізацію економіки в цілому, а тому вимагає розробки системи заходів щодо регулювання та нагляду у сфері спеціалізації діяльності та концентрації капіталу комерційних банків.

Збільшення мінімального рівня капіталу банків слугує важливим інструментом оптимізації діяльності банківської системи України. Незважаючи на поступове зростання показника балансового капіталу як основи розвитку банківської системи, він залишається в Україні досить низьким і становить близько 6 %, у Росії — 37,2 %, у країнах Центральної Європи — понад 40 %.

Концентрація капіталу і пошук шляхів його примноження та збереження від інфляції були основними факторами, які підштовхнули процеси глобалізації, розширення присутності іноземних банківських установ у країнах з перехідною економікою. Ці процеси проявляються у тенденції прискорення лібералізації доступу на фінансові ринки, що є обов'язковою умовою членства у багатьох міжнародних організаціях.

6. Низька якість банківських активів і пов'язана з цим проблема значних кредитних ризиків, характерних для головного виду банківської діяльності — позичкових операцій. Ризикові, неякісні активи є сьогодні однією з основних причин низького рівня рентабельності діяльності банків. Банківська система України в умовах високої чистої процентної маржі та чистого спреду має станом на 1 січня 2007 р. значно нижчий рівень рентабельності активів ROA (1,61 %) порівняно з іншими пострадянськими країнами (Казахстан — 1,96 %; Вірменія — 2,5 %), що свідчить про її низьку конкурентоспроможність та високу чутливість до ризиків [3].

6. Розбалансування активів і пасивів банків за строковістю та видами валют, накопичення кредитних ризиків, а також непевні перспективи платоспроможності банківських позичальників можуть спричинити ланцюгову реакцію дестабілізації фінансової системи України. І поштовхом до неї може стати будь-що: вилучення депозитів із банківської системи, зниження рівня економічної активності у країні, падіння світових цін на продукцію національного експорту, зростання відсоткових ставок за зовнішніми позиками.

8. Нині істотного значення набула проблема оптимі-

зації банківської системи. По суті, йдеться про потребу злиття та приєднання неконкурентоспроможних банків, що залишилися на ринку, з метою зменшення структурних диспропорцій у розвитку банківської системи України, які спровокували концентрацію сукупного власного капіталу і сукупних активів у 40—50 банків. Решта банків втратила роль фінансових посередників, здатних активно здійснювати банківські операції.

9. Розвиток процесу денационалізації вітчизняної банківської системи, а саме стрімке збільшення присутності іноземного капіталу у банківській системі України.

10. Крім цього, суттєвою проблемою банківської системи є її територіальна нерівномірність, що характеризується високою концентрацією банків та їх активів у межах певного регіону. Зокрема, у Києві зосереджено 60 % материнських банківських установ нашої країни, а у 10 областях України взагалі немає банків — юридичних осіб. Варто зазначити, що саме ці регіони здебільшого є депресивними. Нині по Україні в цілому на 100 тис. осіб припадає 0,3 банка. У розвинених країнах світу цей показник значно вищий і становить: у Німеччині — 5,0, Франції — 3,6, Італії — 15,3, США — 3,3 банка.

11. Банкрутство ряду банків гостро ставить питання про необхідність усебічної оцінки їх стану з метою уникнення ризику втрати коштів їх клієнтами, вирішення важливого для органів банківського нагляду завдання раннього запобігання кризовим явищам у банківській системі та уникнення ризику втрати коштів клієнтами банку.

12. Проблема стійкості банку має актуальність для нинішнього процесу, який відбувається в світі — Світова фінансова криза. Стійкість — це здатність банку без затримок і в будь-якій ситуації на ринку виконувати взяті на себе зобов'язання. У свою чергу стійкість та ефективність усієї банківської системи визначаються стійкістю та ефективністю кожної окремої банківської установи.

Стійкість комерційного банку залежить від великої кількості факторів, які визначають можливості його нормального функціонування і мають розглядатися в комплексі як єдина система. Ці фактори класифікують за такими ознаками: за відношенням до діяльності комерційного банку — зовнішні, внутрішні; за напрямом впливу — негативні, позитивні; за змістом — політичні, соціальні, економічні, організаційні; за тривалістю впливу — постійні, форс-мажорні; за можливостями впливу — нерегульовані, регульовані. Саме тому питання стійкості повинне розглядатися в проекції "історія банку — його місія і цілі — управління — поточні результати — перспективи". Тільки такий комплексний підхід на базі врахування результатів рейтингу та інформації, яка дозволяє всебічно проаналізувати всі фактори впливу на діяльність банку, може стати відправною точкою для достовірного аналізу фінансового стану банку та висновків щодо його стійкості та ефективності.

До особливостей фінансового стану банківської системи України на сучасному етапі, що негативно впливають на її діяльність і розвиток, можна також віднести досить високу вартість фінансового посередництва, недостатність стимулів для вкладання коштів населенням, певну невизначеність у сфері зовнішньоекономічної діяльності комерційних банків, невирішеність питань, пов'язаних з банківською таємницею та захистом клієнтури. Важливим показником фінансової безпеки держави є стабільність і конвертованість національної валюти. Цього можна досягти за наявності досконалого валютного законодавства, достатніх резервів національного банку, ефективної валютної політики в державі.

13. Істотна присутність іноземного капіталу на ринку банківських послуг України не створює надійних засад для протидії кризовим явищам. Сітве поширення діяльності транснаціональних банків у країнах Центральної і Східної

Європи підвищує ризики проникнення "ефектів зараження" на фінансовий ринок України при виникненні макро-економічних негараздів чи дестабілізації банківської системи у будь-якій із країн регіону.

В умовах триваючих негараздів на світових фінансових ринках процес кредитно-боргової експансії банків в економіці України продовжує набирати обертів: за перший квартал поточного року кредитні вкладення банків збільшилися на 12,7%, внаслідок чого посилювалися макроекономічні деформації та наростали ризики банківської діяльності.

В Україні комплекс заходів макроекономічного реагування на приплив іноземного капіталу і стрімке зростання банківських кредитів має скеровуватися передусім на підвищення рівня капіталізації банків, зменшення обсягів залучення на обсягах інвестицій, необхідних для структурної перебудови економіки та підвищення конкурентоспроможності реального сектора.

Щоб підвищити ступінь стійкості банківської системи, стримати експансію зарубіжного капіталу на внутрішньому кредитному ринку і пригальмувати процес нарощування зовнішніх зобов'язань до складу економічних нормативів, якими регулюється діяльність банків в Україні, доцільно ввести показник мультиплікатора банківського капіталу як максимально можливої суми боргових зобов'язань банку перед нерезидентами. Визначення допустимого обсягу банківських зобов'язань на основі розміру регулятивного капіталу дасть змогу частково нівелювати проблеми в діяльності комерційних банків, які схильні до проведення надмірно ризикових операцій із залученнями коштів та ігнорують макрофінансові ризики стрімкого нарощування зовнішніх боргів для економіки загалом.

Обмеження обсягу зовнішніх зобов'язань банків зменшуватиме також конкурентні переваги банків з іноземним капіталом у частині вартості формування їх ресурсної бази. А вже фактично з кінця 2007 року можливість отримувати банківські кредити за прийнятною ціною зберегли лише банки з іноземним капіталом, а вітчизняні змушені переорієнтуватися на залучення ресурсів внутрішнього фінансового ринку, вартість яких постійно зростає. За таких умов споглядальна позиція уряду і НБУ щодо процесів контрольованого нарощування зовнішніх зобов'язань найбільшими банками України і захоплення внутрішнього кредитного ринку транснаціональними банками загрожує втратою економічного суверенітету і руйнуванням національної фінансової системи в разі неочікуваного виведення банками — нерезидентами своїх вкладень.

В Україні вимоги банків за споживчими та іпотечними кредитами фізичним особам у номінальному виразі за минулий рік збільшилися майже удвічі і станом на 1 січня 2008 року досягли 22,6% ВВП. При цьому зростання попиту населення, фінансоване банківськими кредитами, не надавало істотних імпульсів для розвитку вітчизняного виробництва, здебільшого виливаючись у нарощування імпорту споживчих товарів і перманентне зростання цін на ринку житлової нерухомості.

Коли йдеться про зростання споживчих кредитів, яке спиралося на розширення внутрішньої ресурсної бази банків, можемо констатувати, що таке зростання викликало порушення макропропорцій між національними заощадженнями та інвестиціями: заощадження економічних агентів-вкладників банків використовувалися на споживчі цілі. А розширення споживчого кредитування, фінансоване зовнішніми позиками, не створювало адекватного фінансово-економічного потенціалу для виплати зовнішніх боргів, бо фактично нарощуючи заборгованість, банківський сектор України та його позичальники стимулювали розвиток закордонного виробництва. Можна очікувати, що розбалансованість фінансово-кредитного механізму, порушення пропорцій між нагромадженням і споживанням негативно позначатимуться на темпах зростання національного виробництва.

Значні обсяги зовнішніх зобов'язань банків генерували серйозні валютні ризики, в тому числі непрямі, пов'язані із зміною обмінного курсу. Ці ризики поширювалися на валютні кредити позичальникам, котрі не мають постійних доходів в іноземній валюті. Зокрема, станом на початок 2008 року із загальної суми кредитів домашнім господарствам кредити в іноземній валюті становили 63,6%, а частка валютних кредитів нефінансовим підприємствам у загальній сумі їх заборгованості сягала 42%.

Таким чином, з огляду на волатильність зовнішнього фінансування та переважно короткостроковий характер внутрішніх депозитів ризики ліквідності для банківських установ є надвисокими. Небезпечні тенденції намітилися у сфері роздрібного кредитування. Концентрація активності на іпотечних і споживчих позиках підвищує кредитні ризики для банків і посилює їхню вразливість до несприятливих зовнішніх і внутрішніх чинників. Кон'юнктурно високі ціни на житло та відсутність незалежної оцінки банківської застави містять загрозу погіршення якості іпотечного портфеля банків при падінні цін на реальні активи. Сумнівна якість споживчих кредитів також породжує серйозні фінансові ризики для банків. За даними Київського обласного управління НБУ, у деяких київських банків частка проблемних кредитів, наданих фізичним особам, вже сягає 1/3 кредитного портфеля. В умовах фінансової кризи стратегічним напрямом діяльності уряду є стимулювання збільшення інвестицій у реальний сектор національної економіки. Для цього, крім активізації реалізації проектів Євро 2012, необхідно розблокувати приватизаційні процеси. Але тут без допомоги Верховної Ради не обійтись, адже нагальним є прийняття Державної програми приватизації. Також необхідно ухвалити низку законопроектів, розроблених урядом і спрямованих на підвищення інвестиційної привабливості України [1].

14. Аби запобігти банківській кризі, НБУ доцільно прийняти низку рішень, які встановлюють принципи рефінансування комерційних банків з проблемами короткострокової ліквідності під час проявів ознак фінансової кризи. Для запобігання валютній кризі необхідно виробити комплекс заходів, які не дозволять валютним спекулянтам розхитувати курс. При цьому НБУ має й надалі проводити політику збільшення волатильності курсу задля зниження ризиків розбалансування платіжного балансу.

ВИСНОВКИ

Отже, для виявлення передумов виникнення проблем у банківській сфері необхідно вдосконалити процедуру банківського нагляду на основні оцінки ризиків. Що ж до розв'язання наявних проблем, які перешкоджають ефективному розвитку банківської системи загалом та банків зокрема, та для того, щоб обійти конкурентів і забезпечити собі конкурентні переваги в майбутньому, банкам необхідно у стратегічній перспективі приділяти увагу раціональному формуванню і використанню фінансових ресурсів і таким чином вдосконалювати процеси формування та реалізації фінансової стратегії розвитку. Реалізація запропонованих заходів дасть змогу підвищити фінансову стабільність і стійкість банківської системи України.

Література:

1. Вовчак О., Меда Н. Фінансова стратегія розвитку банку як передумова ефективності його діяльності // "Банківська справа". — 2008. — № 3. — С. 23—36.
2. Діба М.І. Капіталізація банківської системи як чинник підвищення надійності економіки України // "Фінанси України". — 2008. — № 6. — С. 77.
3. Матвієнко П. Рейтингова оцінка діяльності банків України // "Фінанси. Податки. Кредит". — 2008. — № 35. — С. 37—46.

Стаття надійшла до редакції 18.03.2009 р.